

УДК 378.14:81

САМООСВІТА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Пилипенко Є.О.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

У роботі окреслено ступінь наукової розробки та методологічні засади дослідження самоосвіти особистості. Феномен самоосвітньої діяльності розглянуто в історико-педагогічному контексті.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, самовдосконалення, самовиховання.

САМООБРАЗОВАНИЕ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Пилипенко Е.О.

В работе проанализировано степень научной разработки и методологические основы исследования самообразования личности. Феномен самообразовательной деятельности рассмотрен в историко-педагогическом контексте.

Ключевые слова: самообразование, самообразовательная деятельность, самосовершенствование, самовоспитание.

SELF-EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

E. Pylypenko

The paper outlines a phenomenon of self-education through historical and pedagogical context.

Key words: self-education, self-improvement.

Актуальність проблеми. Оновлення цілей і змісту системи сучасної вищої освіти України, входження її у Болонський процес передбачає зміщення акцентів із формування у студентів системи знань на створення умов для їх самодобування. У світлі окреслених реалій самоосвіта залишається однією з постійних проблем педагогічної теорії і

практики, яка ніколи не перестає бути актуальною і значущою. Аналіз досліджень історії становлення та розвитку психолого-педагогічних знань про самоосвіту показує, що в науці немає єдиної думки про час виникнення цього поняття, становлення та розвитку ідеї самоосвіти як у педагогічній практиці, так і в суспільстві в цілому (О.В. Даринський, В.П. Зінченко, Г.М. Коджаспірова, В.Г. Онушкін, Є.І. Огарев та інші). У дослідженнях провідних вітчизняних фахівців (О.В. Даринський, В.П. Зінченко, Г.А. Ягодін та інші) спостерігається значне розшарування думок стосовно визначення сутності та значення феномену самоосвіти, починаючи від часів Платона й Аристотеля, до Я.А. Коменського і наших днів.

Відомо, що перехід до безперервної освіти передбачає заміну інформаційно-репродуктивного навчання на активно-творче, продуктивне.

Аналізуючи проблеми самоосвіти, необхідно відзначити, що ідеї саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти своїм корінням сягають в глибоку давнину. Погляд на людину, яка навчається протягом всього життя, можна знайти вже в працях античних авторів. На ідеї про те, що людина повинна навчатися та самовдосконалюватися завжди, побудовані моральні закони в Біблії, Корані, Хадісах, які визначають всю історію людської цивілізації.

Ще Марк Аврелій (121-180 рр.) у філософському творі «Наодинці з собою» закликав до морального вдосконалення та всебічній освіті. Він вважав, що людина повинна мати дозвілля щоб навчатися чогось хорошого, а не поневіритися без мети.

Предтечею сучасних уявлень про самоосвіту багато дослідників вважають Я.А. Коменського. У своїх роботах великий педагог не раз відзначав величезну роль процесу безперервної самоосвіти: «Як для всього роду людського весь світ – це школа від початку до кінця століть, так для кожної людини її життя – школа від колиски до труни ... кожний вік призначений для навчання, й одні й ті ж межі відводяться для людського життя і школи» [1].

А. Дістервег у своїх роботах відзначав, що освіта ніколи не є чимось завершеним. Так, розглядаючи підстави успішної роботи вчителя, він підкреслював, що лише за умови систематичної самоосвіти та

самовдосконалення в рамках своєї спеціальності, постійної роботи над рівнем власної освіченості можна досягти хороших результатів [2, С. 201].

Дослідження наукових праць представників зарубіжної класичної педагогіки Я. Коменського, Дж. Локка, А. Дістервега довело, що вони започаткували основи наукового тлумачення самоосвіти й окреслили загальні шляхи підготовки до неї.

Узагальнення теорії класичної зарубіжної педагогіки у контексті досліджуваної проблеми дало змогу виділити спільні риси у поглядах зарубіжних педагогів (вони вважали книгу головним засобом самоосвітньої діяльності і значною мірою зводили саму діяльність до читання, тому займалися розробками практичних рекомендацій щодо процесу самостійного читання школярів, які залишаються актуальними й сьогодні).

Науковий огляд історичного розвитку ідей про самоосвіту у вітчизняній педагогіці від найдавніших часів до середини XIX ст. дозволяє виокремити основні етапи цього процесу: етап фрагментарних наукових знань про самоосвіту (IX – XV ст.); етап створення перших наукових теорій, що стосувалися самоосвіти (XVI – середина XVIII ст.); етап самоосвітніх концепцій (друга половина XVIII – середина XIX ст.).

Українські педагоги кінця XIX – початку XX ст. ввели у педагогічну теорію поняття національного компонента змісту освіти і самоосвіти, сутність якого зумовлювалася знаннями з рідної мови, літератури, фольклору, народознавства, природи, історії України, що, безперечно, стало надбанням світової культури, основою розвитку і саморозвитку особистості. Матеріал підручників українською мовою, що укладалися видатними вітчизняними педагогами, був спрямований на формування пізнавальної активності учнів, самостійності їх мислення, інтересу до навчання і сприяв прагненню школярів до подальшої самоосвіти.

У той же час в XIX ст. лідером руху за самоосвіту та освіту в Росії був Н.А. Рубакін. На думку вченого, самоосвіта завжди має індивідуальний характер, розвиває особистість і здатна замінити шкільну освіту [3]. Однак він попереджав, що книга є тільки збудником мислення. Сам процес самоосвіти не є тотожним засвоєнню чужих думок, ідей і теорій, а є усвідомленим продумуванням прочитаного.

Велику увагу самоосвітній роботі вчителя приділяв видатний педагог того часу К.Д. Ушинський. У своїх роботах він виступав за інтеграцію в діяльності педагога педагогічних знань, хорошої практики й постійної самоосвітньої роботи, яка може бути реалізована за допомогою читання вчителем педагогічної літератури [4, 5].

Цілий ряд праць В.О. Сухомлинського присвячені формуванню особистості вчителя, його професійному становленню. Сутність самоосвітньої діяльності в Павлівській середній школі Василь Олександрович розумів як єдність оволодіння знаннями, отриманими на уроках, та тієї самостійної інтелектуальної роботи вдома над книгою, в якій виражається довготривалий процес становлення нахилів, здібностей, покликання, політичної культури, громадянської позиції [6, с. 350].

У наш час дослідженням проблем самоосвіти займаються не лише педагоги, а й психологи, соціологи, філософи.

Серед сучасних досліджень проблема організації самоосвітньої діяльності студентів та педагогів, її змісту та методів порушувалася в роботах В.І. Андрєєва, Р.С. Гаріф'янова, С.Б. Єлканова, М.М. Заборщикової, Г.М. Коджаспірової, О.В. Малихіна, І.Л. Наумченка, Н.Г. Сидорчук, Н.Д. Іванової, А.К. Громцевої, І.Л. Наумченко, Б.Ф. Райського, Р.П. Скульського, В.П. Шпак та інших.

На думку А.К. Громцевої, самоосвіта є систематичною, цілеспрямованою, пізнавальною діяльністю людини. Самоосвіта має свій зміст, етапи становлення та перебігу, організацію, джерела тощо [7].

У розумінні самоосвіти дослідниками ми виділяємо чотири позиції. По-перше, згідно вислову Г. Спенсера, самоосвіта – є синонімом саморозвитку та природного процесу розвитку людської цивілізації: «У справі виховання процесу саморозвитку має бути відведене найбільше місце. Людство успішніше за все розвивалося тільки шляхом самоосвіти» [8]. По-друге, у процесі самоосвіти не можна не враховувати спеціальної організації самодіяльної, систематичної пізнавальної діяльності, спрямованої на досягнення певних особистісно або суспільно значущих цілей. Тобто самоосвіта є керованою систематичною пізнавальною діяльністю. По-третє, самоосвіта є показником культурного розвитку людини. По-четверте, самоосвітня діяльність є частиною самовдосконалення людини та продовженням самовиховної роботи.

Згідно досліджень Г.М. Коджаспірової [9, С. 65], в науковій літературі існує понад десяток визначень терміна «самоосвіта».

А.Я. Арет включає поняття «саморозвиток» і «самоосвіта» в поняття «самовиховання» [10]. Л.І. Рувинський [11] та Н.Г. Ничкало [12] вважають самоосвіту продовженням та одним із методів самовиховання.

Представники культурологічного підходу в педагогіці О.С. Газман та П.М. Осипов розуміють самовиховання як свідоме та бажане засвоєння людиною різноманітного соціального досвіду(тобто культури), яке реалізується різними методами, серед яких визначається і самоосвітня діяльність.

У дисертаційних дослідженнях з соціології [13] та філософії [14] самоосвіта розглядається як інтегруюча детермінанта процесу професійної самореалізації молодих фахівців, що проявляється у самовизначенні, самоствердженні, самореалізації.

Цікавим є філософське розуміння процесу самоосвіти як технології роботи з текстами. Знання людина одержує не тільки за допомогою письмового тексту, але і тексту як одного із джерел одержання інформації, знань яким є природне і соціокультурне середовище, фрагменти навколишнього світу, сама людина в її біологічному, соціальному і духовному вимірах.

Отже, проаналізувавши ступінь наукової розробки та методологічні засади дослідження самоосвіти особистості, під самоосвітою особистості ми розуміємо складну багатокomпонентну діяльність на добровільних засадах, яка відбувається за наявності розвиненої самосвідомості та відповідного рівня культури особистості, метою і результатом якої є розширення світогляду, поповнення знань, посилення почуття власної гідності, формування пізнавальних інтересів та потреб, професійне та особистісне самовдосконалення тощо.

Самоосвіта є частиною процесу самовдосконалення особистості фахівця, логічне продовження та один з методів самовиховної роботи.

Таким чином в статті нами було проаналізовано ступінь наукової розробки та методологічні засади дослідження самоосвіти особистості. Розглянуто феномен самоосвітньої діяльності в історико-педагогічному контексті. Визначено сутність поняття «самоосвіта».

ЛІТЕРАТУРА

1. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: Т.1 / Сост. Э.Д. Днепров; Ред. А.И. Пискунов; АПН СССР. – М.: Педагогика, 1982. – 656 с.
2. Дистервег А. Руководство к образованию учителей. — М.: Педагогика, 1989. – 412 с.
3. Рубакин Н.А. Как заниматься самообразованием. – М., 1962.
4. Ушинский К.Д. О пользе педагогической литературы. // Собр. соч.: В 2-х т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1988. – Т. 2. – 512 с.
5. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. // Собр. соч.: В 2 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1988. – Т.2. – 454 с
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. – К., 1987.
7. Громцева А.К. Самообразование старшеклассников общеобразовательной школы. Методическое пособие. – Л.: Изд. ЛГУ, 1977.– 119 с.
8. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские. // Перевод: Н.А. Рубакина. – Изд-во: Современ. Литератор, 1999. – 1408 с.
9. Коджаспирова Г.М. Культура профессионального самообразования педагога / Под ред. Ю.М. Забродина. – М.: Педагогика, 1994. – 545с.
10. Арет А.Я. Очерки по теории самовоспитания. Фрунзе: Мектеп, 1961. – 128 с.
11. Рувинский Л.И. Самовоспитание личности. – М.: «Мысль», 1984. – 140 с.
12. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. / Ничкало Н.Г. – К.: 2003. 246 с.
13. Грабовець Ірина Володимирівна. Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності: дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004.
14. Бурлука Олена Вікторівна. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище : дис... канд. філос. наук: 17.00.01 / Харківська держ. академія культури. – Х., 2005.